

Волощук Ю. І.

*Кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ РУМУНІЇ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Проаналізовано становище та розвиток української національної меншини Румунії між двома світовими війнами, а також розкрито проблеми українців міжвоєнного періоду, які пов'язані із сучасним становищем меншини.

Ключові слова: національна політика, українська національна меншина Румунії, Румунія.

Актуальність даної статті полягає у розкритті етапу боротьби української національної меншини Румунії між двома світовими війнами за збереження своєї самобутності та суспільно-політичних прав.

Розробка даного питання досягла значного наукового рівня. Його дослідженню приділяли увагу багато вітчизняних науковців. Серед них варто відзначити Вегаша М., Горват Л.-І., Кройтора В., Куреляка В., Макара Ю., Музиченка Я., Новосолова О. та інших.

Метою статті є прагнення розкрити роль цього періоду в житті української національної меншини, який має чи малий вплив на пробудження національної свідомості українців Румунії.

Упродовж багатьох століть українські поселення в Румунії перебували під чужоземним впливом, спочатку з боку Австрії та Угорщини, а згодом Австро-Угорської імперії. Так, політико-правове становище українського населення в Австрії значною мірою визначалося конституційним устроєм держави, стаття XIX основного закону констатувала, що «всі народи Австрії рівноправні, кожен з них має недоторканне право на дотримання своєї національності й мови» [11, с.25]. Разом з тим, можливість використання українцями гарантованих конституційних прав на практиці була дуже обмежена. В Угорщині, зокрема, проводилася мадяризація українців та представників інших національностей,

які проживали на цій території. Асиміляційний процес впроваджувався у життя насильницьким способом.

Політичне становище українського населення Австро-Угорщини було дуже важке. Так, на Закарпатті існування українців взагалі не визнавалося угорськими властями. На Буковині становище було дещо кращим, тут виникли й успішно розвивались українські культурно-просвітницькі організації та політичні партії, українські представники були у рейхстазі, провінційних сеймах. Однак і тут українці перебували у нерівноправному становищі, влада фактично належала німцям та румунським боярам, офіційною мовою була німецька.

Таким чином, незважаючи на конституційні гарантії, право українців використовувати нарівні з іншими народами Австро-Угорщини свою рідну мову було досить обмеженим. У результаті цього фактична безправність української мови сприяла загостренню українських національних вимог [11, с. 25].

На початку Першої світової війни керівництво Румунії вибрало тактику «збройного очікування» і не входило ні в який блок воюючих держав. Але пізніше (1916 р.) Румунія підписала таємний союзний договір і воєнну конвенцію з державами Антанти про вступ у війну проти Четвертного союзу. Підсумки військової кампанії були для Румунії надзвичайно сумними — понад дві третини її території зайняли ворожі війська і на ній встановився жорстокий окупаційний режим [12, с. 371]. Тягар війни не обминув і українців, що проживали на територіях через які виникли конфлікти. Скориставшись поразкою держав Четвертного союзу та розпадом Габсбурзької монархії (1918 р.), румунські війська, незважаючи на прагнення українського населення увійти до Української держави, окупували Північну Буковину. Водночас Румунія повернула собі Північну та Південну Добруджу [12, с. 373].

Наслідки Першої світової війни та територіальне розмежування між її учасниками вирішувались на Паризькій мирній конференції. Інтереси українського населення на конференції представляла делегація УНР, яка мала на меті злуку і заявляла рішучий протест спробам відірвати від України окремі її території. Та намагання української делегації не увінчались успіхом.

Право українців на всіх територіях проживання не бралось до уваги урядом Румунії у здійсненні своїх планів щодо будівництва Великої Румунії. Румунська окупація призвела українців до глибокого політичного занепаду. Під владою Австрії Буковина була автономною провінцією, а українці — її найчисельніша національна група — мали

порівняно сильне політичне представництво у м. Відні, широке місцеве самоуправління, розвинену систему україномовного шкільництва. Все це було втрачене з анексією цього краю Румунією. Із спільності, котра з усіх західних українців користувалися найбільшим сприянням, буковинці стали найбільш гнобленими.

Після Першої світової війни, за умовами Сен-Жерменського договору до Румунії відійшли значні території, де приживали українці (Буковини з Чернівцями, більша частина Трансільванії (Семигороддя), Південна Добруджа, Басарабія, Банат). З усіх «держав-наступниць» у Румунії проживали найчисельніші національні меншини (у 1927 р. на 12,5 млн. румунів у ній налічувалось 1 млн. 308 тис. угорців, 780 тис. євреїв, 723 тис. німців, 448 тис. українців, 358 тис. болгар, 57 тис. сербів). За Сен-Жерменським договором були передбачені заходи для захисту цих меншин [4, с. 24]. Румунія спочатку відмовлялась приймати ці умови під тим приводом, що вони зачіпають суверенітет держави, але під тиском Антанти прем'єр-міністр Румунії Воїда Воевод підписав Сен-Жерменський договір, а також угоди про меншини. Тарейальне життя показало, що уряд Румунії і не думав виконувати умови договору щодо нацменшин, а особливо щодо українців.

На початку 1920-х років Румунія жила звичайним життям: розвивалась багатопартійна система, була прийнята Конституція Румунії, яка утверджувала унітарну державу на чолі з монархом. Метою Конституції було прискорити процес румунізації приєднаних територій після війни. Тому українське питання залишалось у центрі уваги правлячих кіл королівства. Визначною рисою зовнішньої політики було прагнення румунського керівництва закріпити встановлені Версальською системою державні кордони [6, с. 90].

До національних меншин румунська влада ставилась упереджено, до українців — вороже. Це пояснюється тим, що більша частина ново-приєднаних територій складалась із румунських етнічних земель та переважаючим румунським населенням. Але Північна Буковина, Північна та Південна Бессарабія були анексовані в результаті сприятливого для Румунії збігу міжнародних обставин і більшість цих регіонів становили, в основному, українці, які сподівались на об'єднання всіх українських земель в єдину національну державу. Керівництво Румунії намагалось використати всі можливі засоби, щоб цього не допустити. [2, с. 82–83].

Як свідчать архівні дані, українські політичні партії у Румунії — Соціалістична українська партія, Українська національна

партія, Комуністична партія [3, с. 197] не чітко уявляли шляхи виходу з тогочасної політичної кризи і їх дії були мало впливовими на зміну політичної ситуації. Політичні українські партії в Румунії, що були легально зареєстровані, своїми діями виказували дезорієнтованість стосовно свого майбутнього. Причиною була загальна криза в країні, вони робили різні прогнози стосовно майбутнього типу правління країною: диктатура, мобілізаційний уряд, діючий уряд [3, с. 196]. Члени Української національної партії (голова—Володимир Залозецький) підтримували зв'язки з українцями сусідніх держав, особливо Польщі. Критикували антинародні дії польського уряду й висловлювали свою підтримку українцям у боротьбі за політичні права [3, с. 243].

Після Першої світової війни починається поступовий розвиток освіти румун, держава будує школи, гімназії, ліцеї. Щодо української національної меншини, то румунське керівництво заборонило збори, відвідування театрів, вистав, вечорів, будь-яке згуртування людей. Міністерство національностей забороняло ввозити й розповсюджувати українські газети та журнали, тобто засобами обмежень і заборон влада намагалася на анексованих нею землях звести до мінімуму український вплив [6, с. 90].

Однією із основних інституцій українського національно-культурного відродження були українська православна та греко-католицька церкви. Аналіз їх становища дає відповідь на питання, яких утисків зазнавала українська національна меншина в Румунії між двома світовими війнами. На початку 1920-х років було здійснено уніфікацію анексованих земель, яка супроводжувалась масштабними репресіями і відвертою деукраїнізацією в суспільно-політичній, духовній та культурно-освітній сферах. Дії румунської влади викликали опір українського народу. Особливої напруги він набув у культурно-освітній сфері. Незважаючи на послідовні і наполегливі зусилля влади, українці вистояли в цій боротьбі та зберегли національну ідентичність і прагнення до єдиної держави України. Її носіями була українська інтелігенція, яка, не дивлячись на значні дезінтеграційні зусилля румунського уряду, була на своїх національних позиціях. Румунська влада на певних історичних етапах змушена була констатувати свою поразку. Український народ не виявив бажання влитися в імперський простір «Великої Румунії» шляхом прискорення румунізації та інтеграції в її політичні та суспільні структури.

Наприкінці 1930-х років у Центральній Європі виникла гостра міжнародна криза. Фашистська Німеччина та Італія готувались до нового

поділу світу. Над Європою нависла небезпека виникнення Другої світової війни. [1, с. 36].

Незважаючи на складність такої міжнародної обстановки, Закарпаття (Підкарпатська Русь, Карпатська Україна), де компактно проживало українське населення, виявилось єдиним регіоном, яке виборолло автономні права. Невелика гілка українського народу здобула можливість в певній мірі проводити власну внутрішню та зовнішню політику, наслідком якої була спроба формування української державності. Закарпатські українці довели, що бажають возз'єднання з великим українським народом. Карпатська Україна постійно відчувала моральну та матеріальну підтримку українців, які проживали в різних країнах світу. Особливо відчутною була фінансова допомога українців США, Канади, Східної Галичини. Не залишилась осторонь і українська національна меншина Румунії [2, с. 90].

Виношуючи власні плани недопущення Угорщини на територію Карпатської України, Румунія офіційно підтримувала проголошення українцями її державності. Проте, Румунія в період існування Карпатської України показала свою двояку політичну позицію щодо підтримки українців у створенні власної держави. З одного боку, вона підтримала втікачів-українців надавши їм прихисток, а з іншого — виказала їх угорцям, які їх розстріляли. Цим було порушено міжнародне право.

Румунія почала тісно співпрацювати з Німеччиною, що не задовольняло інтереси СРСР і за що вона втратила Бессарабію та Північну Буковину на користь Радянському Союзу. Заохочені «радянським прикладом» Болгарія та Угорщина зажадали від Румунії повернення Південної Добруджі й Трансільванії. Усього Румунія позбулась третини своєї території та населення.

Втрата земель зумовила в Румунії падіння режиму «королівської диктатури». Король II доручив формування нового уряду генералу Іона Антонеску, який мав репутацію «сильної людини». Однак генерал зажадав зречення монарха, вся влада у країні опинилась в руках І. Антонеску, який проголосив себе «кондукетором» (вождем держави) румунського народу, а королівство було оголошено націонал-легіонерською державою [10, с. 130]. Скасувавши Конституцію, Іон керував країною, спираючись на видані ним декрети. У країні розгорнулись терор і репресії проти невдоволених.

В умовах такого диктаторського режиму в суспільно-політичному плані українська національна меншина розвиватись не могла. Особливо це відчули на собі українці Бессарабії та Буковини. Держсекретар

тодішнього румунського уряду Міхай Антонеску ратував «за насильне виселення всього єврейського елементу з Бессарабії та Буковини», а також «за виселення українського елементу». Він переконував, що «в історії не було більш слушного моменту для повної етнічної свободи... та для очищення нашого народу». Міхай Антонеску під час зустрічі з Гітлером наголошував, що «численна слов'янська раса представляє для Європи складну біологічну проблему для народжуваності... Будь-яка нейтралізація чи захоплення слов'янської території є законними актами» [9, с. 9].

У Чернівецькому архіві є томи актів та свідчень про румунські репресії. Людей забивали залізними кийками на вулицях. Залишились сотні захоронень буковинців, розстріляних просто на дорозі. Упродовж кількох днів липня 1941 року у м. Чернівцях та кількох містечках області румунські «гості» позбавили життя понад 3 тис. мирних громадян [9, с. 8].

Під кінець Другої світової війни в Румунії відбулися нові територіальні зміни. Згідно з післявоєнними договорами між державами-переможницями території, на яких проживали українці, знову були переділені. Румунії повернули Північну Трансильванію, а Бессарабія та Північна Буковина переходили до Радянського Союзу. Такий перебіг подій вніс певні зміни в життя українців.

Щодо розвитку шкільництва та культури, то вони починають помітно відроджуватись після Другої світової війни. У 1950-х роках засновують українські школи; у селах відкриваються будинки культури, на сценах яких самодіяльні колективи, організовані переважно українськими вчителями, ставлять п'єси українських класиків. У 1949 році засновано українську газету «Вільне слово», яка висвітлювала життя українців у Румунії. У 1950-х роках видаються різноманітні твори української літератури та мови, україномовні підручники. Українська прогресивна інтелігенція організовує численні культурні акції, спрямовані на формування у молоді національної свідомості, виховання патріотичних почуттів до свого краю [7, с. 90].

Між Світовими війнами у школах українських населених пунктів не велося навчання українською мовою. Після Другої світової війни у 1950-х роках в районах проживання українців починає розвиватися українське шкільництво [7, с. 137]. Так у 1945 році в м. Сігету-Мармаціей (Сігету) був заснований український ліцей з ініціативи групи українських націоналістів.

Реформа шкільництва у Румунії (1948 р.) узаконила існування українського ліцею в м. Сігету-Мармаціей. Починаючи від цього року, Міністерство освіти Румунії всіма силами підтримує цей ліцей та українські школи. Іншими словами, 1948 рік є початком розквіту українських шкіл Румунії. У перші 5 років Сігетський український ліцей нараховував невелику кількість учнів (10–12 у класі) й функціонував у неймовірно важких умовах: без підручників та відповідних учителів.

Паралельно з розвитком українською ліцею у м. Сігету, починає, спочатку повільно, а згодом все більше й більше, розвиватися українська школа в селах. Виникає велика потреба в українських учителях, що призводить до необхідності заснування українського педучилища у м. Сігету.

Тим часом, після узаконення українського ліцею 1948 року Міністерство освіти Румунії звертається до всіх учителів українського походження з проханням приїжджати працювати в український ліцей та педучилище міста Сігету. Так з'являється ціла плеяда чудових учителів буковинського походження, які вивели український ліцей та педучилище на високий педагогічний та науковий рівень.

Окрім ліцею та педучилища, в м. Сігету, починаючи від 1950 року, існує дворічний (короткий) курс для вихователів та учителів. З навчального року починають приїжджати в Сігетський ліцей, педучилище та дворічні курси українські діти з усіх частин Румунії, де проживають українці: з Буковини, Банату і Тулчі. Це було можливим завдяки заснуванню гуртожитку (інтернату). Таким чином, м. Сігету становиться головним і деякий час єдиним центром української освіти та культури в Румунії. Завдяки Сігетському українському ліцею та педучилищу, які проіснували 20 років (1945–1965 рр.), з'явилася українська інтелігенція на Мараморошині, Банаті і в м. Тулчі, а також нове покоління буковинської інтелігенції. До того українська національна меншина не мала навіть своїх учителів і священиків, не говорячи вже про інженерів, лікарів, письменників та вчених. Саме тоді з'явилися представники творчої інтелігенції майже в усіх галузях науки та культури. За два десятиліття відбувся стрибок у розвитку освіти та культури українців, якого не було зроблено цілими століттями їх існування у цьому просторі, стрибок із неграмотності до появи справжньої інтелігенції.

Паралельно з розвитком українського ліцею та педучилища у м. Сігету-Мармаціей, швидко набуває розвитку після Другої світової війни й українська школа в селах.

Проте у кінці 1950-х під тиском нової національної політики румунських правлячих кіл процес національного відродження українців Румунії поступово згасає. В українських селах навчання у школах продовжує розвиватися, але тільки румунською мовою, а українська мова вивчається як предмет. Стає очевидною тенденція поступової асиміляції українського населення під гаслом так званої гомогенізації нації.

Післявоєнні зміни політичного курсу Румунії не могли зачепити становища церкви. Конституція 1948 року гарантувала—по аналогії зі сталінською моделлю державно-релігійних відносин—«свободу сумління та віросповідання». Так само, як і в Радянському Союзі, проголошувався принцип відокремлення школи від церкви. Запроваджувалося виключне право держави на діяльність у галузі освіти та виховання дітей і молоді. Заборонялося також функціонування клерикальних політичних партій [5, с. 611].

Новий основний закон вже не містив традиційного для Румунії положення про визнання православ'я національною релігією. Проте на цьому схожість румунської і радянської моделей державно-релігійної політики вичерпувалася. У Румунській Народній Республіці не передбачалося відокремлення церкви від держави.

Щодо греко-католицької церкви, відомо, що до 1948 року більша частина віруючих українців у Румунії об'єднувалась навколо греко-католицької церкви [8, с. 70].

Перехід влади до комуністів спричинився до руйнування католицької церкви східного обряду. Відбулися перші масові арешти її священників, накладено заборону на друкування і поширення католицької періодики. Це були перші ознаки рішення світської влади про ліквідацію цієї конфесії. До боротьби з уніатами було підключено Румунську православну церкву.

Застосовуючи терор і репресії, влада змусила перейти у православ'я близько 500 греко-католицьких священників. Було здійснено арешти шести відсторонених від керівництва єпархіями унійних ієрархів, а також понад тисячу близьких до церкви світських діячів. Проте ні арешти духовенства, ні заборона богослужінь в греко-католицькому обряді, ні вимушений перехід більшості віруючих цієї конфесії у православ'я не призвели, як показав розвиток подій, до загибелі цього віросповідання. У середині 1950-х років міністр культури румунського уряду П. Константінеску-Яшь під час бесіди з Г. Г. Карповим—сталінським високо посадовцем, який у 1940–1950-х роках очолював діяльність радянських спецслужб по ліквідації греко-католицької церкви, був зму-

шений визнати політичною помилкою прийнятий у Румунії закон про заборону греко-католицької церкви.

Отже, вище зазначене свідчить, що у перші повоєнні роки були зроблені певні кроки на шляху перегляду концепції національно-територіальної належності північної частини Буковини і Бессарабії. Про те в період між двома світовими війнами минулого століття українці Румунії зазнали значних втрат у територіальній єдності, національній згуртованості та знижені рівня освітньо-культурного розвитку. Найвищої висоти політика денаціоналізації української національної меншини Румунії з боку правлячого режиму, розпочата комуністичною владою у післявоєнний час, досягла в період правління Ніколае Чаушеску. Її наслідки українська національна меншина намагається подолати і у даний час.

Список використаних джерел:

1. Вегеш М. М. Нариси історії українців Мараморощини (Румунія) 1918–1945 рр. / М. М. Вегеш, Л. В. Горват. — Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1998. — 87 с.
2. Горват Люба-Ірина В. Соціально-економічний, політичний і культурний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 рр. / Горват Люба-Ірина В. — Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1998 — 170 с.
3. ДАЧО. — Ф-13, — О- 2 Спр. 15 — С. 242–243, 196–197.
4. Дюразель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюразель; [пер. з франц. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського]. — К.: Основи, 1999. — 903 с.
5. История Румынии / [Болован И., Поп И.-А. (координаторы) и др.]; пер. с румынского. — М.: Весь мир, 2005. — 680 с.
6. Кройтор В. Міжнародні чинники української проблеми в політиці Румунії на початку 20-х років ХХ ст. / В. Кройтор // Вісник Прикарпатського університету. — Івано-Франківськ, 2001. — Вип. IV–V. — С. 90–95.
7. Куреляк В. Українці Румунської Мараморощини: [монографія] / В. Куреляк. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 184 С.
8. Макар Ю. Українці в Румунії: сучасне становище і перспективи в світлі євроінтеграційних процесів / Ю. Макар // Україна—Румунія—Молдова: історичні, політичні та культурні

- аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: зб. наук. праць. — Чернівці: Букрек, 2009. — С. 63–74.
9. Музиченко Я. Мертві «герої» — за Велику Румунію? / Я. Музиченко // Україна молода. — 2009. — 24 грудня. — С. 8–9.
 10. Новосьолов О. В. Українські землі в політичних планах Румунії (вересень 1940—червень 1941 рр.) / О. В. Новосьолов // Вісник Прикарпатського університету: Історія. — 2006. — Вип. X–XI. — С. 126–134.
 11. Попик С. Д. Українців в Австрії 1914–1919. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни / С. Д. Попик. — Київ–Чернівці: Золоті литаври, 1999. — 236 с.
 12. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: [підручник для вищих навч. закл.] / В. Яровий. — К.: Генеза, 2005. — 816 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2014 р.

Волошук Ю. И. Политическое положение украинского национального меньшинства Румынии между двумя мировыми войнами

Проанализированы положение и развитие украинского национального меньшинства Румынии между двумя мировыми войнами, а также раскрыты проблемы украинского межвоенного периода, связанные с современным положением меньшинства.

Ключевые слова: национальная политика, украинское национальное меньшинство Румынии, Румыния.

Voloshchuk Y. I. Political situation of the Ukrainian national minority in Romania between the two world wars

Analyzed the situation and development of the Ukrainian minority in Romania between the two world wars, as well as the problems disclosed Ukrainian interwar period related to the current situation of minorities.

Keywords: national policy, Ukrainian national minority in Romania, Romania.

© Волошук Ю. І., 2014